

Ponència llegida a la taula rodona “El nou panorama de les idees” del X Congrés de Pensament: “Història i Política: La Transició i el debat de les idees” inclòs dins dels 33 Premis Octubre: “Memòria de la Transició”, i que tingué lloc a València del 26 al 30 d’octubre de 2004.

LA TRANSICIÓ I LA SIMPLICITAT DEL BÉ

Antoni Defez
(Universitat de Girona)

Voldria fer dues pinzellades sobre l’evolució i el canvi d’algunes idees del nostre imaginari col·lectiu durant la Transició, aquella transició que començà el novembre de 1975 i que, segons alguns, encara duraria. Sens dubte, el que diré només podrà ser aproximatiu, ja que les idees col·lectives no deixen de ser quelcom força divers, local, canviant, difús i, de vegades, efímer. A més, per raons òbvies, hauré de ser extremadament lacònic.

D’entrada, i pensant en els més joves, caldrà que fem l’esforç d’imaginar-nos que fou la Transició amb alguna representació viva. I això crec que podem aconseguir-ho si recordem la situació social que vam viure no fa gaire entre l’atemptat de l’11 de març i la comunicació oficial dels resultats de les eleccions la nit del diumenge 14. Indignació, crispació, mobilització social espontània, profunda alegria, eufòria... Sols havien fet falta tres dies perquè alguna cosa important passara: es notava a l’ambient, com una espessor desacostumada, sobretot la tarda-nit del dissabte 13. Tot i que no tothom hi estava per la labor –l’ajustat triomf electoral del PSOE així ho demostra-, no obstant, es va produir allò

que de vegades s'anomena poèticament una onada en la història. Un embat imprevist, o no tant imprevist perquè la mar grossa ja havia començat a moure's amb les darreres eleccions catalanes. Esperem que el temporal no amaine.

Crec que aquest seria un bon exemple per poder explicar allò que pretenien significar aquells rancis conceptes revolucionaris de classe obrera, poble o voluntat popular, conceptes que personalment sempre m'han semblat part d'una metafísica social inacceptable. De sobte, molta gent, una quantitat suficient de gent, canvia d'actitud política o abandona l'apatia, i es decideix a fer valer les seues opinions, a dir "ja n'hi ha prou". I ho fa no per la Idea, com deien molt hegelianament alguns antics comunistes i anarquistes, sinó per quelcom més dèbil, però també molt potent: la simplicitat del bé. Com dic, sobtadament, un grup suficient de gent descobreix que darrerament l'han estat enganyant i que volen continuar enganyant-la, tot emmascarant la simplicitat del bé.

Aquests són sempre moments difícils per als defraudadors, ja que en el mateix moment en què la gent descobreix la darrera mentida, descobreix també tot el seguit de mentides que la precedien. I aleshores ja no hi ha res a fer, com demostra l'enorme quantitat de despropòsits que el PP va cometre en poquíssimes hores, i que va culminar amb el pitjor dels errors: desqualificar els votants acusant-los de deixar-se manipular pel partit al qual lliurement havien votat. En una democràcia no es pot tractar d'aquesta manera els electors: no se'ls pots acusar de ximpls i babaus. Cal tenir present que és una regla d'or que mai has d'afirmar, si més no en públic, que l'electorat s'ha equivocat, perquè això justament seria la cancel·lació de la ideologia democràtica. Deixem, però, aquesta qüestió.

El concepte de la simplicitat del bé és, sens dubte, un concepte obert, imprecís i força borrós, de manera que sembla de difícil aprofitament teòric. Tanmateix, i en part justament per aquesta evanescència, té un enorme avantatge: és capaç de fer comprensible com persones de pelatge polític molt divers i que no es coneixen entre ells, llevat del seu cercle més proper, coincideixen a defensar uns mínims polítics comuns. Per descomptat, no es pot fer política amb la simplicitat del bé –de seguida apareixerien les diferències-, però el concepte serveix, i molt, per a entendre com es capgiren situacions històriques que ratllen en la indignitat: de sobte, gent molt diversa està d’acord en el fet que certa realitat –una guerra, un govern, etc.- és insostenible, i que cal plantar cara. (Òbviament quan parle ací del bé no pretenc dir que aquest bé siga el bé amb majúscules, i que hom pogués demostrar-lo filosòficament –de fet, per a alguns, podria ser el mal. No, només m’interessa assenyalar –diguem-ne, en un sentit epistemològic- que és tracta del bé en tant que una gran quantitat de gent el percep o el viu com a tal, i es mobilitza en la seua defensa).

Crec que per a molts d’aquells que vam viure la transició de la dictadura de Franco a la democràcia actual aquests dies de març signifiquen alguna cosa més que la simple derrota del PP: hi vam reviure a petita escala justament aquella altra transició, perquè alguna semblança de família hi havia. I ho vam fer, estic convençut, de la manera indicada: com una d’aquelles victòries de la simplicitat del bé que només es produeixen de molt tard en tard de manera escadussera i fugaç. Per aquest motiu no fou estrany comprovar que ràpidament el triomf del PSOE era presentat per alguns sectors polítics com a una segona

transició o, si es vol, com el moment propici per aprofundir i enllestir definitivament la primera transició.

Efectivament, la Transició fou com els quatre dies del març passat que acabem de comentar, però és clar amb unes dimensions gegantines: ni van ser només quatre dies, ni es tractava únicament d'elegir un nou govern. No, el que calia era canviar l'Estat, la forma de l'Estat, tot liquidant l'anterior, cosa que implicava fer canvis i reajustaments mentals, socials i polítics d'una gran fondària. I aquestes convulsions, sí, afectaren a aquells que mantenien posicions immobiliàries, però també a aquells altres que ho volien canviar tot. Hem dit que hi havia una semblança de família entre el març passat i la Transició, però caldrà remarcar que només una semblança, ja que allò que predominava en 1975 no era merament la simplicitat del bé, sinó el discurs de la utopia. Per descomptat, la utopia inclou la idea de la simplicitat del bé, però hi va molt més enllà: el discurs de la utopia sempre és una mena de física social que creu disposar de l'algoritme que ho explica tot, i dels mitjans per tal de realitzar en aquest món allò utòpic.

En el moment de la mort del dictador l'Oposició al règim estava plena de marxistes i comunistes de molt diversa índole, tot i que el PC era predominant. Ben curiós, i com s'ha dit més d'una vegada, fou Franco qui més comunistes havia creat: ser comunista era llavors la manera més usual de ser antifranquista. Això, però, canvià molt ràpidament: i tal i com recentment hem pogut comprovar que a la URSS en realitat no hi havia comunistes, a l'Estat Espanyol amb l'arribada de la democràcia les coses anaren cap el seu lloc natural, i la major part d'aquells comunistes començaren a reajustar llur ideologia. Això, aquest

abandó de la utopia, coincidí amb els primers governs del PSOE i l'anomenada època del desencant, una de les manifestacions més cridaneres de la qual fou, no sols la desmobilització ciutadana, sinó la total desaparició de l'interès pels discursos ideològics i les discussions polítiques. Només una dada significativa: de sobte, les llibreries de vell començaren a omplir-se, literalment a vessar, d'obres de pensament polític d'esquerres que podies comprar a preu de pes.

Aquest fenomen tingué també la seua contrapartida en el bàndol contrari: l'Estat espanyol s'emplenà de demòcrates de tota la vida, de liberals, d'antifranquistes, de constitucionalistes. També curios: si exceptuem quatre nostàlgics, tots aquells que tantes vegades havien eixit al carrer a aplaudir el dictador, aquells que havien votat en contra de la Constitució o demanat l'abstenció, o aquells que et tancaven el portal quan corries perseguit pels *grisos*, tots aquests ben aviat ja donaven lliçons de democràcia, de patriotisme constitucional i de liberalisme. Franco era el passat, un passat reconvertit en quelcom que suposadament tots havíem patit, o un passat necessari que, malgrat les seues obscuritats, hauria tingut també moltes coses positives. En qualsevol cas un passat que se'ns volia fer creure com a fet i acabat, i que per mor de la convivència i la concòrdia del present calia oblidar.

Aquest, no cal dir-ho, fou un dels preus d'haver optat per una transició i no una ruptura, i el PSOE i el PC van contribuir-hi, i força. En aquells anys recordar, recordar que no s'havia fet justícia amb els perdedors de la guerra, amb els empresonats, amb els afusellats, amb els exiliats, amb tots aquells que havien sofert les callades represàlies del

règim, amb tots aquells que havien vist arruïnada la seua vida, era considerat com un intent d'obrir ferides innecessàries i perilloses. Com si els vencedors, i els que ara eren descendents seus, se n'haguessen oblidat alguna vegada! Com se n'havien d'oblidar ells si tothora els ho recordava la contundència dels seus privilegis! En aquest sentit, vull indicar que és esperançador l'actual moviment de recuperació de la memòria, i l'intent de fer justícia. Jo no crec que existesquen *a priori* els universals culturals, però em sembla prou estesa entre els humans la necessitat de saber on estan soterrats els teus morts: la gent no hi dorm tranquil·la. No fou aquest el retret que Príam féu a Aquil·les per haver-li manllevat el cos del seu fill Hector després de matar-lo?

L'època del desencant, com és conegut, fou seguida per l'anomenada *cultura del pelotazo*, la qual va ser més o menys coetània amb la recepció a casa nostra de tot aquell conjunt d'idees filosòfiques del final de la història, del pensament únic i de les versions més radicalment relativistes del postmodernisme. Al meu parer, tot això té ben poc interès en un sentit teorètic, però reconec que no deixa de ser il·luminador per entendre les actituds i les conductes de les persones en cada moment. Com també ho és en la situació mundial actual la ideologia del conflicte de civilitzacions que des de EEUU promouen les *think-tanks* del fonamentalisme cristià nord-americà.

I acabem ja. En tot aquest període que estem comentant de la transició espanyola hi ha hagut, a més de les seqüeles no tancades de la guerra del 36 i la posterior dictadura, quelcom que sempre ha quedat irresolt, i que també depèn de les idees que els ciutadans de l'Estat tenen sobre sí mateixos i sobre els seus conciutadans: em referesc al problema de la

nació. Jo crec que les nacions existeixen, tot i que no són classes naturals. Les nacions no són com els tigres: existeixen –i aquesta seria sols una observació epistemològica- només en la mesura que hi ha una massa crítica suficient de persones que hi creuen. I això seria tan aplicable al cas d'Espanya com al cas de Catalunya o Euskadi. Per cert, heus ací per què el País Valencià no existeix o no acaba d'existir com a nació: ens falta una massa crítica suficients de creients. Bé, aquesta però no és ara la nostra qüestió.

Aquesta segona transició que alguns veuen en el triomf del PSOE el març passat ha tornat a obrir la capsa dels trons, i ho ha fet d'una manera que reprèn els treballs de la constitució de l'Estat de les Autonomies: se sent la necessitat de reformar els Estatuts i la mateixa Constitució. En aquest sentit, recorde que quan Franco va morir fou fàcilment assumible per amplis sectors de la societat que calia un nou model territorial, econòmic, cultural i simbòlic de l'Estat. Això, també ho recorde clarament, anava acompanyat d'un retraïment de la idea d'Espanya i d'una gran simpatia cap els anomenats fets diferencials basc i català. Això, però, també ho recorde, començà a canviar durant el període dels primers governs del PSOE: de mica en mica, Espanya, el concepte de la qual fins aquell moment havia estat inextricablement lligada al franquisme, es posà de moda. I no es tractava de l'Espanya plural i federal, de l'Espanya nació de nacions, sinó de l'Espanya *canyí*, l'Espanya eterna. Ho podies notar en l'auge, fins i tot en ambients intel·lectuals, de la festa nacional, de la *copla*, de personatges com Concha Piquer, etc. No cal dir que tot aquest procés s'accentuaria amb el govern del PP, de manera que no era només Espanya anés bé, com va dir qui aleshores era president del govern, sinó és que anava a més.

Fins i tot en els cercles progressistes començà a detectar-se una clara animadversió cap tot allò que fos basc o català, i amb els arguments més simplistes. Jo que sóc valencià i he vist com és possible fer, de la ficció, política, vaig veure de seguida que s'estava exportant a la totalitat de l'Estat, incloent Catalunya amb la idea de suposades persecucions, l'experiment de l'anticatalanisme que, amb la feblesa del PSOE, tants beneficis havia donat a la dreta valenciana local. I així va aparèixer quelcom que feia anys que no veiem: no l'orgull de sentir-se espanyol –cosa per a mi respectable-, sinó un espanyolisme barroer i excloent on ser basc o català era una espècie feixisme o, en el millor dels casos, una mena d'atròfia. Aquest espanyolisme de seguida va trobar una ideologia que el dignifiqués: la ximpleria del patriotisme constitucional, defensat tant pel PSOE com pel PP. I a nivell polític la idea que l'Estat de les Autonomies era quelcom fet i acabat –el sostre de la descentralització-, i de vegades, per alguns, quelcom que calia començar a desmuntar en silenci peça a peça.

Vet ací, però, que les coses mai no són tan fàcils com sembla. D'una banda, l'Estat de les Autonomies per si mateix ha acabat generant unes forces centrífugues que si no són controlades per l'Estat central, ben bé podrien acabar donant lloc a un estat federal o, almenys, podrien fer molt de soroll. D'altra, l'augment d'influència d'ERC tant en el govern de Catalunya com en el govern de l'Estat pot imprimir més velocitat i més sentit a aquestes forces centrífugues. Res, però, serà possible sense les idees. I caldrà no deixar la idea d'Espanya en les mans d'aquells que només són capaços d'entendre-la a la manera del vell falangisme. Els catalans i els bascos res aconseguiran a canonades –de fet, sempre han perdut quan la cosa anava d'exèrcits-, sinó amb idees i imaginació. I això tampoc no és

garantia de res, perquè no està del tot clar que estem en una segona transició. A més, cal tenir en compte, com apuntàvem adés, que sempre és necessari comptar amb una massa crítica suficient de persones que hi creguen. O dit d'una altra manera: en el fenomen del nacionalisme de vegades la quantitat determina la qualitat, i és possible que arribe el dia en què ja no siguem suficients. Que els altres siguen ja tants, que no hi haja res a fer, que la nostra simplicitat del bé ja no tinga suficient empenta davant l'empenta de la seua simplicitat del bé. València, el País Valencià, em sembla un trist exemple.